

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 5, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.24.01;351.711;332.142.4

*В. Ю. Царук,
асистент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Південного філіалу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
"Кримський агротехнологічний університет"*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

*Vasily Y. Tsaruk,
assistant Professor of accounting accounting and audit of the southern branch
National University of life and environmental Sciences of Ukraine
"Crimean agrotechnological University"*

THEORETICAL ASPECTS OF TERRITORIAL INNOVATION SYSTEMS IN UKRAINE

У статті виділено три основні стадії територіальної взаємодії освіти, науки та виробництва при формуванні територіальних інноваційних систем. Наголошено на необхідності використання комплексного територіально-галузевий підходу до формування територіальних інноваційних систем, враховуючи специфіку адаптації зарубіжного досвіду до українських умов. Представлено створення територіальних інноваційних систем як один з факторів стимулювання розвитку нового технологічного укладу.

В статье выделено три основных стадии территориального взаимодействия образования, науки и производства при формировании территориальных инновационных систем. Отмечена необходимость использования комплексного территориально-отраслевой подхода к формированию территориальных инновационных систем, учитывая специфику адаптации зарубежного опыта к украинским условиям. Представлено создание территориальных инновационных систем как фактор стимулирования развития нового технологического уклада.

The article is divided into three main stages of territorial cohesion of education, science and industry in the formation of regional innovation systems. The necessity of an integrated territorial-sectoral approach to the formation of regional innovation systems, taking into account the specifics of the adaptation of international experience to the Ukrainian conditions. Presented by the creation of regional innovation systems as a factor in stimulating the development of new technological order.

Ключові слова: *теоретичні дослідження, концепція, інноваційні системи, глобалізація, співпраця, територіальна інноваційна система, технологічний уклад, розвиток.*

Ключевые слова: *теоретические исследования, концепция, инновационные системы, глобализация, сотрудничество, территориальная инновационная система, технологический уклад, развитие.*

Keywords: *theoretical studies, concept, innovation systems, globalization, cooperation, territorial innovation system, technological structure and development.*

Вступ. На рубежі XX-XXI століть погляд на інновації та економічну ефективність в постіндустріальних країнах зазнав значних змін. Традиційно, оцінка технологічної та інноваційної активності фокусувалася на інвестиціях в НДДКР і їх віддачі. Однак взаємодія між учасниками інноваційного процесу так само важлива, як і інвестиції в дослідження і розробки. Сьогодні дослідження інноваційних систем спрямовані на вивчення зв'язків і взаємодію між державою, бізнесом, дослідницькими організаціями та вищими навчальними закладами. У дослідженнях Девіда А. Вольфа з питань інновацій відзначається взаємозалежність економічних, політичних та соціо-культурних факторів і зростаюча роль географічної близькості, у впливі на інноваційні процеси. [2]

Метою дослідження є визначення методологічних підходів та механізмів активізації інвестиційно-інноваційних процесів в системі комплексного розвитку регіонів.

Аналіз останніх публікацій. Існує досить значний за обсягом та спектром шар сучасних досліджень регулювання інвестиційно-інвестиційних процесів в економіці України. Не зменшуючи значущості внеску інших дослідників, можна відзначити праці О. Алімова, С. Білої, В. Бабича, В. Бесєдіна, В. Воротіна, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Герасимчука, М. Долішнього, В. Дорофійенка, І. Лукінова, В. Лушкіна, В. Мартиненка, А. Мерзляк, І. Павлова, П. Перерви, Д. Черваньова, М. Чумаченка та багатьох інших учених, які торкалися проблем інвестиційно-інноваційної діяльності як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів, підприємств.

Відсутність концептуально цілісної теоретико-методологічної бази, недосконалість науково обґрунтованих рекомендацій і висновків з питань активізації державної інвестиційно-інноваційних процесів в системі комплексного розвитку регіонів визначили актуальність і своєчасність дослідження, його науково-практичне значення.

Виклад основного матеріалу. Розвитку теоретичних досліджень інноваційних систем у світі сприяли три чинники: 1 - усвідомлення економічної важливості знань і перехід до економіки знань; 2 - застосування системного підходу до досліджень процесів економічного розвитку; 3 - зростаюча кількість інститутів суспільства, залучених до генерації знань.

Визначення, що дається в концепції інноваційних систем, має два виміри. Перший пов'язаний з масштабом новизни, і інновації можна розділити на абсолютні - нові для людства, локальні - нові для країни або території, суб'єктні - нові для окремої бізнес одиниці, і об'єктні - вже існуючі в бізнесі одиниці і просто тиражовані. У концепції інноваційних систем розглядаються перші три види, як мають ключове значення для економічного зростання. Об'єктні інновації виключаються з розгляду. Це визнано необхідністю відобразити суспільний ефект інновації. Тобто інновація, будучи одного разу зроблена, створює подану вартість при кожному її впровадженні. Чим більше разів вона застосовується, тим вище суспільний ефект.

У країнах, що розвиваються, страх опинитися за бортом технологічної революції, а також оптимізм, викликаний низкою публічних прикладів успіху в високотехнологічних галузях, створюють основоположну мотивацію для пошуку шляхів підтримки інновацій і технологічної активності.

Очевидно, що різниця між інноваційними системами розвинених країн не кількісна, а якісна. Тим не менш, Україну важко ставити в один ряд з іншими країнами.

Головна відмінність інноваційної системи полягає в розвиненості її інфраструктури і нерозвиненості системи зв'язків - її динамічної складової (рис. 1).

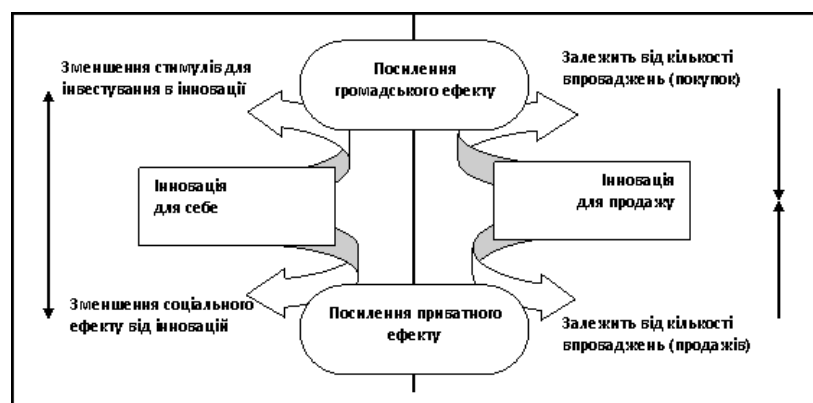

Рис. 1. Ефекти інновацій

У роботах ряду авторів стверджується, що технологічні активності часто регіонально сконцентровані, тому що оборот знань, як правило, локалізований. Оборот знань, що є первинним двигуном в останніх теоріях довгострокового економічного зростання, це здатність економічних агентів впроваджувати нові технології та інновації без повної компенсації затрат і часу, витрачених їх виробником та / або володарем. Інновації спочатку з'являються в компаніях, університетах і лабораторіях, розташованих в певному місці. Подальше поширення і дифузія знань подібних інновацій, а також оборот, який вони викликають, в першу чергу виникають серед агентів, розташованих у безпосередній географічній близькості, що викликано тим, що інновації є невидимими за своєю природою або тим, що їх успішне впровадження вимагає елемента активного навчання на власному досвіді (learning-by-doing). Дані фактори підвищують ймовірність географічного зосередження дослідницьких і технологічних агентів. Технологічний бізнес розташовується поруч з високотехнологічними компаніями й дослідницькими інститутами для того, щоб брати участь в обороті знань, тим самим, підсилюючи привабливість територіальних інноваційних систем і викликаючи їх зростання залученням нових високотехнологічних компаній. [1]

Соціальні та інституціональні зміни, які визначають інноваційні можливості, все частіше є атрибутами регіонального та місцевого рівня.

Процес глобалізації, ставлячи нові виклики по регіонах, одночасно створює нові можливості, які полягають в унікальності здібностей кожного регіону працювати як центр навчання та інновацій. Ці можливості створюють потенціал для отримання значних переваг в локальних утвореннях, які зможуть створити «правильні умови» для успішної конкуренції в глобальній економіці.

Сьогодні провідні інноваційні компанії вчаться використовувати вигоди подібних географічно концентрованих, інноваційних регіонів, ведучи діяльність, пов'язану з науковими дослідженнями, як в країні розміщення головної організації, так і в локальних центрах знань. А при виборі місця дислокації вони скоріше схильються на користь регіонів, які забезпечують кращі можливості для навчання та інновацій. Причини цього, з погляду фахівців такі:

- Географічна близькість полегшує більш тісні і зазвичай особисті взаємодії, які роблять можливим «навчання через взаємодію» (learning-through-interaction).
- Компанії, концентровані в регіоні, є носіями загальної культури і цінностей, які полегшують процес соціальної адаптації. Дослідження показують, що подібні компанії вибудовують з плином часу неписаний «кодекс спільної поведінки» і розмовляють спільною мовою. Так як більшість найбільш важливих знань, переданих між сторонами інноваційного процесу, швидше неявні, ніж явні (формалізовані), усунення бар'єрів в особистих комунікаціях дає незаперечні переваги компаніям, які є учасниками подібного обміну.

Схеми співпраці акцентують увагу на поліпшенні якості і кількості взаємодій елементів системи. Посилена роль спільних досліджень та інших взаємодій в системі.

Фахівці Половицька М.С., Рогодень М.М. виділяють три основні стадії територіальної взаємодії освіти, науки та виробництва при формуванні територіальних інноваційних систем. [4]

Для першої стадії характерна провідна роль університетських центрів, які перебували або в невеликих містах, або в найбільших агломераціях. Університети стягували в ці центри спеціалізовані лабораторії і інститути, конструкторське бюро, які займалися розробкою нових технологій і виробництв, і одночасно виконували роль своєрідних «інкубаторів» науково-технічних фірм.

Для другої стадії характерний процес поступової концентрації прикладної науки в промислових районах, повторюючи укладену територіальну структуру економіки.

Третя стадія приблизно відповідає сучасному етапу НТР. Для неї характерно те, що старопромислові райони «... як би втрачають своє виняткове право зосереджувати установи науки і все їх більше число, причому найбільш сучасного рівня, виникає в районах нового освоєння».

Відповідно до етапів розвитку виробництва, відбувається розвиток форми його інтеграції з науково-дослідними інститутами і всіма рівнями освітньої системи, включаючи вузи. Роль і місце останніх у цьому процесі підвищується в міру появи і вдосконалення різноманітних напрямків і форм інтеграції.

В основі створення інноваційних територій, на базі яких формуються територіальні інноваційні системи, лежить ідея забезпечення конкурентоспроможності, що й обумовлює їх значення в якості «локомотивів» розвитку економіки регіонів. Конкурентоспроможність територіальної інноваційної системи складається з конкурентоспроможних секторів: наукових досліджень, освіти, розробки інновацій, їх впровадження, а також реалізації ефективного політики на території та неухильного зростання рівня життя місцевого населення. [6]

Територіальна інноваційна система - це елемент інноваційної структури, основу якої складає науково-технічний комплекс, що об'єднує установи науки, освіти і виробництва, спрямований на створення знань, розробку сучасних технологій і відповідних умов нових цінностей. Разом з тим, це локальна соціально-економічна система, створення якої підвищить конкурентоспроможність регіону та забезпечить підвищення рівня і якості життя жителів регіону.

При аналізі закордонних форм територіальної інтеграції ОНП необхідно враховувати факт їх реалізації в країнах, що мають значну культурно-історичну специфіку. Це пояснює як велика кількість національних форм територіальної інтеграції, так і значні різночитання в їх визначеннях. По суті, як відзначають М.Кастеллз і П.Холл, даний феномен «... Має збивати з пантелику велику кількість назв, які незмінно містять кілька ключових елементів, таких як техно-, науковий, парк, плаза, поліс, - Топія».

Переважає більшість сучасних територіальних інноваційних систем розташована в чотирьох «полюсах зростання» сучасного світового господарства - США, Японії, Західній Європі та Китаї. Всіх їх ріднить загальна відмінна риса - на їх території об'єднуються наукова і виробничо-технологічна діяльність у формі сучасних наукомістких фірм, зосереджених навколо наукового ядра з особливою інфраструктурою - великого науково-дослідного центру або університету. Мета їх створення - мобілізація матеріальних і трудових ресурсів для прискорення розробки передачі нових і високих технологій у промисловість, створення нових робочих місць, диверсифікація економіки в регіоні та в країні в цілому. [9]

В Україні формування і розвиток територіальних інноваційних систем має свою давню історію і відрізняється рядом особливостей. Перші науково-промислові поселення міського типу, орієнтовані на випуск наукомісткої продукції, з'явилися в нашій країні ще в 50-60-і рр. XX століття.

Робота над правовим забезпеченням інноваційної діяльності, зокрема у сфері функціонування інноваційних територій, в Україні перебуває в стадії становлення. Закон «Про інноваційну діяльність» регулює правові та економічні відносини між суб'єктами інноваційної діяльності, визначає засади формування та реалізації державної інноваційної політики з метою підвищення інноваційної активності, державної підтримки інновацій.

Територіальні інноваційні системи можуть стати одним із дієвих механізмів давно назрілих і життєво необхідних соціально-економічних трансформацій в

Україні. За умови цілеспрямованої підтримки їх діяльності з боку держави вони здатні прискорити вирішення таких актуальних проблем, як скорочення розриву між Україною та постіндустріальними країнами за рівнем техніко-економічного розвитку, підвищення в українській економіці питомої ваги сучасних наукоємних технологій і виробництв, випуск конкурентоспроможної продукції на основі нових технологій, формування інноваційного підприємництва, розвиток ринкової інфраструктури та багатьох інших. [8]

В Україні чимало територій (окремі промислові райони великих і середніх міст, міста-заводи тощо), що мають потенціал інноваційного розвитку, оскільки володіють людськими і матеріальними ресурсами, виробничими потужностями і пов'язаною з виробництвом прикладною наукою. У світовій практиці подібні території прийнято відносити до територій, на яких можливий інноваційний розвиток в господарській сфері за умови вирішення інвестиційної проблеми. Належить розробити інструменти правового регулювання інноваційного розвитку територій даного типу з метою забезпечення державної підтримки економічно обґрунтованого інноваційного підприємництва.

Розвиток територіальних інноваційних систем можливий лише за умови державної підтримки, що полягає не тільки в податкових, фінансово-кредитних та інших пільгах, а й у прямому фінансуванні як стартових заходів власне інноваційної діяльності, так і витрат на створення виробничої та ділової інфраструктури.

Органами влади всіх рівнів і більшістю дослідників пріоритетна увага приділяється виробничому, точніше галузевому, аспекту інноваційної діяльності.

Разом з тим, інноваційна діяльність передбачає не тільки отримання і поширення науково-технічних знань, але і їх результативне використання у всіх сферах життєдіяльності територій з метою підвищення її привабливості.

Необхідно використовувати комплексний територіально-галузевий підхід до формування територіальних інноваційних систем, враховуючи специфіку адаптації зарубіжного досвіду до українських умов.

По-перше, в цілому ряді галузей наша науково-технічна інноваційна база істотно (за різними оцінками від 20 до 50 років) відстає від розвинених країн Заходу. Тим часом сучасний етап науково-технічної та інформаційної революції дозволяє небаченими раніше темпами підвищувати продуктивність праці, вирішувати проблеми ресурсозбереження, покращувати якість продукції. У Японії, США, Великобританії, Німеччині склалися вельми продуктивні форми наукового обслуговування інноваційної діяльності - створена мережа консалтингових фірм, «вирощені» кадри фахівців (включаючи використання «витоку мізків» з України), наукове співтовариство налаштоване на обґрунтування венчурного фінансування і т.д. У нас в радянський період ці завдання вирішувалися галузевими інститутами і заводськими науково-дослідними лабораторіями. У дев'яності роки ХХ століття прикладна галузева наука виявилася катастрофічно ослабленою і зараз необхідно вирішити: чи відновлювати традиційні для нашої країни форми наукового обслуговування промисловості або копіювати західну, «прив'язану» переважно до університетів, системи наукового забезпечення інноваційного підприємництва. Думається, в умовах України продуктивно використовувати обидва варіанти.

По-друге, в період фінансової кризи інвестиційні можливості економіки України і Заходу при формуванні територіальних інноваційних систем поки непорівнянні. На відміну від розвинених західних країн, де вільний перетік капіталів, разом з новітніми технологіями, є нормою, для України ця форма інноваційної діяльності поки має вкрай обмежені межі. У цих умовах мобілізація внутрішніх ресурсів (інтелектуальних, технологічних, інформаційних та ін.) набуває першочергового значення.

По-третє, якщо в розвинених країнах уже створено середовище, за допомогою якого стимулюється і координується інноваційний розвиток (причому в кожній країні це середовище має свою специфіку), то в Україні формування такого середовища знаходиться в самій початковій стадії, причому такі фактори, як економіко-географічні особливості локальних територій, національно-історичні традиції, укладена століттями система ціннісних установок, реальний стан правосвідомості і т.п. - враховуються вкрай недостатньо.

По-четверте, законодавчий досвід України в інноваційній сфері стосовно до умов ринкової економіки поки досить обмежений, тому звернення до досвіду зарубіжних країн, які стикаються з даною проблемою вже не одне десятиліття, цілком виправдане.

Що стосується української держави, то основна проблема полягає не в тому, щоб повніше запозичувати норми у сфері регулювання інноваційної діяльності інших країн, а в тому, щоб з урахуванням існуючої правової системи в законодавстві знайшли відображення об'єктивні українські потреби в галузі інновацій: вони полягають не в створенні автономного правового механізму, а в адаптації «інноваційних» відносин до діючого економічного законодавства.

По-п'яте, при адаптації до українських умов передового зарубіжного досвіду формування і функціонування територіальних інноваційних систем необхідно враховувати наступне положення про співвідношення участі держави в інноваційних процесах і використання ринкових механізмів регулювання інноваційної діяльності. Для нашої країни участь держави є визначальною при формуванні організаційно-економічного механізму функціонування територіальних інноваційних систем. [10]

Технологічний розвиток має бути спрямований на послідовне формування сучасних технологічних укладів органічно «ростучих» з фактично сформованих укладів. Доцільно обґрунтовано підходити до вибору пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, вести курс на консолідацію коштів державного, регіонального та місцевого бюджетів, позикових коштів, коштів приватних інвесторів і власних коштів господарюючих суб'єктів. Державою повинні бути визначені базові державні відомства (агентства), що відповідають за той чи інший напрямок інноваційної діяльності.

З іншого боку, державна політика (це стосується переважно до регіонального рівня державної влади) має бути спрямована на безпосередню державну підтримку конкретних територіальних інноваційних систем. Підтримка в даному випадку повинна полягати в розробці та реалізації спеціального комплексу заходів. [7]

Принципи, види, форми і зміст програм створення і функціонування територіальних інноваційних систем повинні бути на нашу думку регламентовані спеціальними законодавчими та нормативними актами, які складають в сукупності правову базу вирішення даного завдання як в масштабі всієї країни, так і кожної окремої територіальної інноваційної системи. При цьому, права посади розвитку інноваційних територій повинна бути узгоджена і взаємопов'язана з існуючими в стадії розробки нормативними та законодавчими документами про особливі економічні зони (ОЕЗ) та ін.

І, нарешті, створення територіальних інноваційних систем не повинно розглядатися як самоціль, яка передбачає лише технологічний розвиток відповідних виробництв. Результати інноваційної діяльності повинні на нашу думку знайти відображення у підвищенні якості життя людей, що проживають на даній території. Соціально-економічний ефект інноваційного розвитку повинен бути виражений: у підвищенні доходів населення; забезпеченні зайнятості, зі зростанням у складі працівників частки осіб, що займаються більш кваліфікованою працею; збільшенні податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і т.д. [5]

У виступах керівництва країни не раз зазначалося, що хоча фінансова криза і погіршила інвестиційний клімат, уповільнила поширення нововведень, разом з тим вона сприяє переорієнтації інвестицій в інноваційні активи. Подолання депресії і розширення ядра нового технологічного укладу сьогодні названі найважливішими завданнями соціально-економічного розвитку України.

Новий технологічний уклад заснований на використанні нанотехнологій, методів генної інженерії та клітинних технологій. Несучими галузями є електронна, атомна, електротехнічна промисловість, інформаційно-комунікаційний сектор, верстатно-, автомобіле- та приладобудування, фармацевтична промисловість, сонячна енергетика, авіабудування, клітинна медицина, насінництво, будівництво, хіміко-металургійний комплекс. У фазі росту технологічного укладу на перший план виходять навички швидкого тиражування технологій, форсованого нарощування випуску продукції, які фактично можуть бути імітацією вже представлених на ринку варіантів. [3]

Висновок. У процесі заміщення технологічних укладів відстаночі країни отримують перевагу. Оскільки вони не обтяжені надмірним перенакопиченням капіталу в рамках застарілого технологічного укладу, то при формуванні відтворювального контуру нового укладу можуть орієнтуватися на вже накопичений інвестиційно-технологічний досвід розвинених країн, оптимізуючи склад створюваних технологічних ланцюжків. Одним з факторів стимулювання розвитку нового технологічного укладу, на нашу думку, є створення територіальних інноваційних систем. В якості одного з регіонів для побудови моделі територіальної інноваційної системи можливий Причорноморський регіон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крупка М. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М.Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – 302 с.
2. Мешко Н.П. Інноваційний розвиток країн світової економіки в умовах глобалізації: (Монографія) / Н.П. Мешко. – Донецьк: Юго-Восток, 2008. – 345 с.
3. Москвін С.О. Венчурні фонди інноваційного розвитку / С.О. Москвін // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №2(92). – С. 89-95
4. Новікова І.В. Характеристика джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств / І.В. Новікова // Проблеми науки. – 2001. – №2. – С. 8-16
5. Оганезова А.В. Мотиваційний механізм управління інноваційною сферою: (Монографія) / А.В. Оганезова. – Харьков: ЧПІ «Новое Слово», 2007. – 181 с.
6. Портер М.Е. Конкуренція / М.Е. Портер. – М.: Вільямс, 2002. – 495 с.
7. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки Розпорядження Кабінету

Міністрів України від 29.09.2010 № 1900-р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Региональная политика Украины: научные основы, методы, механизмы. В 3-х частях. - Львов. - 1998. - 366 с.

9. Семів Л.К. Регіональна політика: Людський вимір: Монографія / Семів Л.К. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 392 с.

10. Смеричевський С.Ф. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної стратегії активізації діяльності промислових підприємств / Смеричевський С.Ф., Ткачова Н.М., Гончарова Т.А. // Прометей: регион. сб. науч. тр. по экономике. – Донецк, 2003. – № 1 (10). – С. 146–157.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"